

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ПАВЛОВА ПРИНА ГРИГОРІВНА

УДК 811.161.2'42

**СЛОВО ЯК СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ОДИНИЦЯ В СТРУКТУРІ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ**

10.02.01 — українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор,

дійсний член АПН України

МАЦЬКО Любов Іванівна,

Національний педагогічний університет

імені М.П.Драгоманова, завідувач

кафедри стилістики української мови.

Офіційні опоненти: – доктор філологічних наук, професор

ДУДИК Петро Семенович,

Вінницький державний педагогічний

університет імені Михайла Коцюбинського,

професор кафедри стилістики і культури української мови;

кандидат філологічних наук, доцент

ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК Наталія Яківна,

Національний університет "Києво-Могилянська академія",

доцент кафедри української мови.

Провідна установа – Кіровоградський державний педагогічний університет імені

Володимира Винниченка, кафедра української мови,

Міністерство освіти і науки України, м. Кіровоград.

Захист відбудеться "_21_" червня _ 2005 року о _14⁰⁰_____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано "_15_" травня __ 2005 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Гальона Н.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У структурі конфесійного стилю української мови семантично й функціонально виразними є жанри церковно-релігійного красномовства, серед яких особливе місце належить проповіді (промові, рідше казанню), що виголошується в церкві під час Богослужіння. Вона є одним із джерел релігійної інформації, найдієвішим засобом навернення до віри в Господа і разом з молитвою та Одкровенням належить до первинних жанрів релігійної комунікації. Кожній з проповідей (догматичній, морально-повчальній, літургійній чи історичній) властива струнка композиційна організація. Її складниками є вступ, виклад предмета (трактат) та закінчення (епілог). Вступ у свою чергу має текст (епіграф), функції якого у разі опущення перебирає на себе назва промови. Зрідка епіграф і назва поєднуються, що виступає дієвим стилістичним засобом у друкованих творах.

Проповідник діє на душу передусім за допомогою слова. Тому від вдалого його підбору, глибокого змісту, способу виголошення залежить сприйняття науки Божої, наснаження на духовний подвиг у повсякденному житті. Слово єднає священнослужителя з віруючим, віруючого з Богом. Відомо, що релігійна комунікація вирізняється з-поміж інших типів спілкування, оскільки є глибоко символічною системою, яка ґрунтується на Божому одкровенні. Слово в культовому спілкуванні наділене святістю, магічністю, що зумовлюється його здатністю переконувати, хвилювати, навіювати. Особливе ставлення до слова, його змісту у сфері культу стало поштовхом до мовознавчого зацікавлення питаннями взаємодії слова і релігійного контексту, роллю останнього (як і у світському мовленні) у відборі значення, його актуалізації й модифікації, або уточненні плану змісту шляхом розширення чи обмеження класу денотатів, а також у формуванні семантичної структури слова, синкретизму полісемантичних слів, десемантизації й гіперсемантизації лексичної одиниці. Проблема "слово і контекст" є центральною в семантиці, тому від її розв'язання залежить вирішення багатьох питань, зокрема й аналіз семантико-функціональних особливостей термінів і термінологічних сполук, лексичних антонімів, синонімів, полісемічних слів, перифраз, слів-символів.

У вітчизняному і зарубіжному мовознавстві семантико-функціональні аспекти слова знайшли належне висвітлення в працях Ю.Д.Апресяна, О.С.Ахманової, В.В.Виноградова, Л.О.Новикова, Ж.П.Соколовської, М.П.Кочергана, Л.А.Лисиченко, В.М.Русанівського, В.С.Ващенко, А.П.Коваль, Л.О.Пустовіт, Л.І.Мацько, М.І.Голянич, Н.Ф.Клименко, А.Й.Багмут, С.Я.Єрмоленко, О.О.Тараненка, Ф.С.Бацевича та інших. Прикметно, що

системному обстеженню піддавалися тексти художнього, публіцистичного, наукового, офіційно-ділового стилів.

Проблемі функціонування слова в конфесійному стилі присвячені лише окремі наукові розвідки, які стосуються здебільшого аналізу лексем релігійної терміносистеми (С.В.Бібла, О.Горбач, Н.Дзюбишина-Мельник, Г.Наконечна, О.І.Нечитайло та ін.). Отже, актуальність пропонованого дослідження не викликає сумніву.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає науковій програмі координаційної ради Інституту української мови НАН України, пов'язане з науковим напрямком Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова "Дослідження проблем гуманітарних наук", входить до плану науково-дослідної роботи кафедри стилістики української мови, виступає складником комплексної теми "Проблеми формування й розвитку функціональних стилів". Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 11 від 29 червня 2000 року).

Основною **метою** роботи є з'ясування лексико-семантичної структури церковних промов, функціонального навантаження термінологічної лексики, лексичних антонімів, синонімів, полісемічних слів, перифраз та слів-символів.

Для досягнення поставленої мети виконано такі конкретні **завдання**:

- вилучено корпус термінологічної лексики, лексичних антонімів, синонімів, полісемічних слів, перифраз, слів-символів із текстів та розподілено їх за лексико-семантичними і функціональними ознаками;
- схарактеризовано текстотвірні властивості конфесійних термінів і термінологічних сполук, закріплених за проповіддю;
- з'ясовано синонімічні можливості слів у структурі проповіді;
- схарактеризовано антонімічні можливості слів у мові проповіді;
- виявлено особливості функціонування полісемічних слів у структурі церковної промови;
- з'ясовано синтагматичні властивості слова на рівні синонімії, антонімії, полісемії;
- проаналізовано специфіку вияву загальномовних і контекстуальних синтагматичних зв'язків слова у структурі проповіді;
- встановлено семантичну і функціональну специфікацію найуживаніших у проповіді перифраз та слів-символів.

Об'єктом дослідження є лексичні засоби мовної організації українських проповідей.

Предмет дослідження – семантико-функціональні особливості термінологічної лексики, лексичних антонімів, синонімів, полісемічних слів, перифраз та слів-символів у структурі проповіді.

Методи дослідження. У роботі використовуються синхронний, описовий, зіставний методи, елементи статистичного та структурного методів. Структурний метод реалізовано методикою компонентного й дистрибутивного аналізу.

Основним матеріалом для дослідження послужили казання (близько 100 творів) проповідників Української православної церкви періоду ХХ і початку ХХІ століття: митрополита Василя Липківського ("Проповіді на неділі і свята. Слово Христове до українського народу"), митрополита Іларіона (Івана Огієнка) ("Навчаймо дітей своїх української мови!"), протопресвітера Теодора о.Форостія ("Недільні проповіді з додатком Різдва і Богоявлення"), Святійшого Патріарха Філарета (Денисенка) (Проповіді. – Т. 1-2), Блаженнішого митрополита Володимира (Сабодана), єпископа Димитрія (Рудюка), архієпископа Євсевія (Політила) та ін. Фактичний матеріал отримано шляхом суцільної вибірки й окремих фіксацій.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українському мовознавстві системно й комплексно проаналізовано лексичні засоби організації українських проповідей; виокремлено лексичні засоби, які є одним із найважливіших складників одиниць проповіді, зокрема конфесійні терміни і термінологічні сполуки; встановлено особливості лексичної антонімії, синонімії, полісемії; схарактеризовано функціональні можливості слова в мові проповіді; з'ясовано синтагматичні властивості лексичних одиниць; ідентифіковано найуживаніші в проповіді перифрази та символи й встановлено їхню семантико-функціональну специфіку; за допомогою мовних експериментів з'ясовано ієрархію семем у структурі семантики тих слів, що репрезентують найбільш значущі для віруючих денотати та поняття релігійної дійсності.

Теоретична і практична цінність дисертації визначається її актуальністю й науковою новизною. **Теоретичне значення** роботи полягає в тому, що одержані результати можуть сприяти розв'язанню проблем, пов'язаних з лексичною семантикою, сполучуваністю і функціональними можливостями слова, з унормуванням конфесійного стилю; теоретичний матеріал може слугувати основою для глибших наукових розвідок, зокрема й для ґрунтового аналізу мови конфесійного стилю.

Практична цінність визначається тим, що результати спостережень можуть бути використані в лексикографічній практиці укладання словників богословської термінології, словників сполучуваності слів; у теорії та практиці культури мовлення; при написанні методичних посібників з лексичної семантики та стилістики для студентів філологічних

факультетів, учителів української мови; при викладанні спецкурсів, спецсеминарів у вищих навчальних закладах.

Апробація та впровадження результатів роботи. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри стилістики Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, її результати й основні положення повідомлялись на підсумкових наукових конференціях викладачів НПУ імені М.П.Драгоманова (2000-2004 рр.), а також на Всеукраїнській науковій конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 року) "Християнство й українська мова", присвяченій 2000-літньому ювілеєві Різдва Христового. Результати дисертаційного дослідження впроваджені на філологічному факультеті (III-IV курси) Бердянського державного педагогічного університету на заняттях з історії української літературної мови (довідка № 57/497-27 від 30 березня 2005 року), на уроках української літератури в 9 класах Межиріцької загальноосвітньої середньої школи № 1 Павлоградського району Дніпропетровської області (довідка № 77 від 22 лютого 2005 року), на факультативних заняттях із зарубіжної літератури в 6, 7, 9 класах Межиріцької загальноосвітньої середньої школи № 2 Павлоградського району Дніпропетровської області (довідка № 24 від 15 березня 2005 року).

Публікації. Основні положення дисертації відображені в 6 публікаціях, із них 3 – у виданнях, затверджених ВАК України як фахові.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку використаних джерел, списку прийнятих у роботі умовних позначень і скорочень. Список використаної літератури становить 279 найменувань. Зміст дисертації викладено на 231 с. комп'ютерного тексту, повний обсяг роботи – 259 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету, завдання, окреслено джерела фактичного матеріалу, визначено наукову новизну, теоретичне значення, практичну цінність, а також методи дослідження, подаються відомості про апробацію роботи.

У **першому розділі** – *"Теоретичні засади дослідження"* – проаналізовано семантико-функціональні особливості богословських термінів і термінологічних сполук, подано їх класифікацію, з'ясовано текстотвірні властивості лексики старослов'янського походження.

Однією з особливостей мови української православної проповіді є функціонування в ній богословської термінології. Цей тип термінології не піддавався глибокому термінознавчому обстеженню. Однією з причин такого стану стало нечітке окреслення меж богословської терміносистеми, яка переживає нині процес унормування. В українському мовознавстві на сьогодні маємо декілька підходів до аналізу богословської термінології: правописна й акцентуаційна кодифікація богословських термінів (О.Федик, І.Огієнко, О.Захарків); джерела, шляхи запозичення української культової термінології (С.В.Бібла, З.Куньч, В.Федонюк, Ю.Ясіновський); формування української діалектної релігійно-обрядової термінології (О.Горбач); становлення староукраїнської сакральної термінології (Л.Гнатюк); дослідження окремих лексико-тематичних груп богословської термінології в діахронному та синхронному аспектах (О.Горбач, С.В.Бібла, Н.Піддубна, Н.Пуряєва, К.Сіменович); характеристика богословської термінологічної системи (Г.Наконечна); лексикографування богословської термінології (Г.Наконечна, О.І.Нечитайло, М.Петрович, М.Скаб, І.Черненко); уніфікація богословської термінології та проблема національно-мовного будівництва (М.Лесів, Н.Осташ, Л.Петрович, М.Петрович, М.Ярмолук); використання богословської термінології в різних сферах спілкування (Н.Дзюбишина-Мельник, Н.Журавльова, З.Каспришин, Л.Федаш, Л.Струганець) та ін.

Найголовніші терміни й термінологічні сполуки, які функціонують у проповідях, неоднорідні за значенням, вони утворюють семантичні групи, серед яких виділено:

терміни й термінологічні сполуки, що стосуються статусу церкви, загальних назв релігійно-культових понять: *автокефалія, анафема, хрест, безсмертя (безсмертя душі, безсмертя тіла), благодать (Божя благодать), гріх (первородний гріх), чеснота (доброді, терпіння, любов, надія, віра), дух, душа (грішна душа, свята душа), заповідь, культ, молитва, піст, виховання, ікона, притча, суд, таїнство, життя, смерть, святий, мученик;*

терміни й термінологічні сполуки – найменування релігійно-міфологічних осіб: *Бог (Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий), диявол, ангел (Божий ангел), архангел, злий дух;*

термінологічні сполуки – назви постів: *Великий піст, Різдвяний піст, Успенський піст;*

терміни й термінологічні сполуки – найменування релігійних свят: *Благовіщення Пресвятої Богородиці, Різдво Христове, Успіння Пресвятої Богородиці, Собор св. архистратига Михаїла;*

терміни й термінологічні сполуки – назви книг: *Старий Заповіт, Новий Заповіт (Євангеліє), Апокаліпсис (Одкровення, Об'явлення) Святого Івана Богослова), Апостол, Часослов, Службник, Типікон (Устав), Тріодь пісна;*

терміни й термінологічні сполуки – назви молитов: *молитва вечірня, молитва до Пресвятої Богородиці, молитва Господня, молитва за Україну;*

терміни – назви таїнств: *Хрещення, Миропомазання, Шлюб, Маслосвяття (Оливопомазання, Соборування), Покаяння*

(Сповідь), Причастя (Євхаристія), Священство (Хіротонія, Рукопокладення); **терміни й термінологічні сполуки – найменування церковних служб та їх складників:** *вечірня, повечір'я, утренняя, ектенія, літургія, меса, стихира, тропар, проскомідія, ірмос, всенічна;* **терміни й термінологічні сполуки – назви церковних чинів і посад:** *єпископ, архієрей, архієпископ, митрополит, патріарх, священник, протоієрей, диякон, протодиякон, ієродиякон (старший ієродиякон), паламар, проскурниця, пастор, пастир, ксьондз, монах, чернець;* **терміни й термінологічні сполуки – найменування частин храму, його зовнішнього вигляду, внутрішніх атрибутів, церковного начиння:** *дискос, агнець, копіє, вітвар, покрівці, воздух, ікона, іконостас, купіль, лампада, лжиця, облатка, орган, паперть, хрест (запрестольний хрест);* **терміни й термінологічні сполуки на позначення священного одягу:** *стихар, орар, поручі, епитрахаль, риза, підризник, пояс, сакос, омофор, митра;* **терміни й термінологічні сполуки – назви атрибутів влади:** *наперсний хрест, панагія, жезл, посох.*

Специфічна література, якою послуговується церква в Україні, у своїй основі перекладна. Природно, що тексти проповідей рясніють численними лексичними запозиченнями, серед яких функціональною активністю вирізняються грецькі (*амвон, деїсус, диптих, іконостас, акафіст, апокриф*), латинські (*вітвар, келія, культ, оранта, паломництво, розп'яття*), грецько-латинські (*амінь, душа, дух*), польсько-латинські (*кант, літанія, суплікація*), слов'янські (*богослов, Богородиця, благословення, собор, Господь, небеса, гріх*). Однією з особливостей богословської термінології є її автономність – незалежність від контексту проповіді, оскільки такі терміни максимально інформативні без будь-якого лексичного оточення.

Важливою ознакою термінологічної системи є дефінітивність термінологічних одиниць. Богословській термінології характерна однозначність. Проте функціонування в проповіді термінів-полісемантів (*церква, храм, хрест, розум, віра, терпіння* та ін.), хоч і оцінюється неоднозначно, пояснюється екстралінгвальними чинниками. Полісемантизм – це результат постійного розвитку мови, що відбувається різними шляхами. Взаємодія богословського терміна із загальномовним відповідником є природною, оскільки релігійна сфера життєспроможна лише у взаємозв'язках зі світською.

Репрезентуючи в мові церковне красномовство, проповідь за своїм призначенням та особливостями добору й поєднання мовних засобів перебуває на межі між релігійним і світським життям, тому частковий "вихід" з однієї сфери й часткове "входження" в іншу сферу зумовлюють поштовх до детермінологізації богословської термінології, яка залежить від теми проповіді, її змісту, умов виголошення та аудиторії. Вихід з термінологічного поля можна кваліфікувати як зміну в семній структурі відповідних семем. Ці зміни пов'язуються

зі зростанням кількості емотивних, прагматичних сем у конотативному макрокомпоненті семеми чи конотативних елементів у денотативному макрокомпоненті. Кожний богословський термін має в собі символічне значення, формування якого без конотативних сем неможливе, тому останні в семантичній структурі будь-якого богословського терміна присутні завжди (що суперечить природі терміна). Процес детермінологізації розвивається двома якісно відмінними шляхами, зумовленими різними об'єктами дії. Перший шлях властивий предметним термінам, що позначають матеріальні об'єкти, речовини, назви важливих дій і процесів (*вівтар, дискос, зіздіця, ікона, настир, престол, храм, віра, літургія, меса, кров Христова*). Із смислової структури терміна до смислової структури частково детермінологізованого терміна переходять усі ядерні й приядерні семи разом з конотативними елементами денотативного макрокомпонента семеми: *Храм це є осередок життя всякої віри, всякої релігії; без храму як місця зібрання вірних неможлива ніяка віра. Віра є, кажуть, спілка Бога з людьми* (митрополит В.Липківський). Другий шлях – це детермінологізація термінів на позначення процесів, станів, метонімізованих і реальних релігійних угруповань, об'єднань тощо (*духівництво, католицтво, клир, життя, смерть, сповідь, клерикалізм, жертва, Бог, чоловік, погани*). Детермінологізація здійснюється двома шляхами: 1) часткова детермінологізація через додавання конотативних сем з метою повнішого розкриття змісту терміна: *Духівництво в католицькій церкві складає з себе тісно з'єднану, спаяну суворою дисципліною, відокремлену від мирян касту, т. зв. "клир" під проводом папи, як замісника Христа* (митрополит В.Липківський); 2) повна детермінологізація, у результаті якої зберігається кілька диференційних сем терміна переважно з додаванням негативно забарвленої оцінної семи: *Кажуть, жорстокий бог поган вимагає собі в жертву людей. А чоловікові, що себе уявить богом, цього вже мало, він вимагає собі в жертву самого Бога* (митрополит В.Липківський).

Важливим текстотвірним елементом проповідей виступають слова старослов'янського походження, які в конфесійному мовленні мають номінативний характер. Конотації лексеми-старослов'янізму в релігійному мовленні входять компонентом до денотативного макрокомпонента, тоді як у світському мовленні функціонують як самостійний макрокомпонент значення. Вони вносять у проповідь особливий настрій подій кількавікової історії, збуджують уяву реципієнтів, змушують думати й переживати: *Щоб наші душі дісталися до Небес, співаємо нині у Храмі Божому: "Поклоняймося Христові і Його хресному дереву, яке Церква руками священика підносить угору, співаючи: Христу твоєму поклоняємось, Владико, і Святе Твоє Воскресіння слаavimo"* (Теодор о.Форостій).

Другий розділ – "*Системні зв'язки слова як семантико-функціональної одиниці в структурі проповіді*" – присвячено системним зв'язкам слова на рівні семантики. Досліджується, зокрема, семантична будова лексичних антонімів, синонімів, багатозначних слів, перифраз; аналізуються особливості лексичної сполучуваності; з'ясовується вплив контексту на формування й актуалізацію значення слова; визначається характер його функціональних можливостей; аналізується зумовленість вибору лексичної одиниці темою церковної промови, аудиторією, якій вона адресується, загальною культурою проповідника.

З-поміж лексико-семантичних категорій, одиниці яких беруть активну участь у формуванні системи мовних засобів проповіді, особливими властивостями наділені лексичні антоніми. За результатами суцільної вибірки, слова з протилежним значенням становлять $\approx 30\%$ від загальної кількості аналізованого матеріалу. У структурі православної проповіді репрезентовані всі основні типи лексико-семантичної протилежності, які знаходять вияв в одиницях таких класів: 1) комплементарні антоніми; 2) контрарні антоніми; 3) векторні антоніми та 4) антоніми-конверсиви. Спеціалізованим засобом позначення протилежності у сфері релігійно-церковного культу і в проповіді зокрема виступають комплементарні антолексми (*вічність – короткочасність, свобода – рабство, так – ні*). Нижчу функціональну активність виявляють контрарні антоніми ($\approx 20\%$) (*багатство – бідність, великий – малий, атеїст – віруючий*). Градаційна опозиція антонімічних лексем цієї групи утворює парадигму, кількість проміжних членів у якій коливається від одного до кількох (*любов – байдужість – ненависть, багатий – забезпечений – небагатий – бідний*). Розгорнуті парадигми контрарних антонімів у тексті трапляються дуже рідко і використовуються здебільшого з метою глибокого аналізу значущих релігійних понять. У церковних промовах представлено лише фрагменти антонімічної градації. Морфологічною формою вираження комплементарних антонімів є іменники, відносні і якісні прикметники, рідше – прислівники, частки, а контрарних – якісні прикметники, іменники, прислівники, спорадично – відносні прикметники, займенники.

Антоніми з векторною протилежністю ($\approx 10\%$) функціонують не як самостійні лексеми, а як компоненти антосинтаксем, виконуючи в їх складі не тільки функцію детермінованого члена, а й смислової домінанти. Вони є одиницями синсемантичними, тому характеризуються обов'язковою валентністю з іншими словами. Типовою є структура, у якій роль поширювача дієслівної семантики виконують кілька аргументів, що репрезентують суб'єкт дії, об'єкт дії, знаряддя дії, адресата, місце дії (напряму руху: вихідний і кінцевий пункт): *То не віра, коли ми **приймаємо** тільки те, що приймає наш розум, і **відкидаємо** те, чого не можемо зрозуміти* (Патріарх Філарет (Денисенко)).

Векторні антоніми найчастіше фіксуються в системі дієслів, рідше – у системі прикметників, прислівників, іменників-девербативів. Використання дієслів не є випадковим: крім контрасту, вони створюють динаміку. Кількість валентних партнерів, що заповнюють придієслівну позицію в кожній комунікативній ситуації неоднакова – вона коливається від двох до п'яти аргументів з обов'язковим лексичним представленням першого аргумента. Він реалізує лівобічну валентність дієслова, найчастіше є діючою особою, дієвим складником. Вибір першого аргумента залежить від теми та мети промови, семної структури дієслова, його валентного потенціалу.

Помітне місце в системі лексичних антонімів проповіді належить антонімам-конверсивам, хоч кількісно вони помітно поступаються антонімам інших класів. Зафіксовано 60 випадків контактного їх уживання, вони становлять близько 5 % від загальної кількості обстежених антонімічних лексем. Насправді ж кількість конверсивних антонімів набагато більша, оскільки типовим і для релігійної мовної практики, і для світської є реалізація одного з конверсивів. Антоніми-конверсиви виражають ту саму дію, яка по-різному оцінюється учасниками ролівової взаємодії: *Що відкидає розум, як абсурдне, те без вагання **приймає віра, як певне, правдиве*** (Патріарх Філарет (Денисенко)). Типовим морфологічним засобом вираження конверсивної протилежності виступають дієслова із семою "давання", "забирання". Зрідка цю функцію виконують віддієслівні іменники, прикметники, прислівники та прийменники.

Комплементарні, контрарні, векторні антоніми та антоніми-конверсиви синтагматично репрезентуються в кількох структурно виражених та в цілому ряді структурно не виражених опозицій, що передають різноманітні семантичні відношення. Найхарактернішим для одиниць майже всіх класів є функції об'єднання (X і Y; то X, то Y): *Радіймо, браття і сестри, з того, що Христос Спаситель зробив нас, немічних і грішних, спадкоємцями невимовних благ **на небі і на землі*** (Патріарх Філарет (Денисенко)); протиставлення (не Y, а (але) X; Y, а не X; X, але Y): *Пам'ятаймо, що дні нашого життя стають дедалі коротшими, ми стаємо **старшими, а не молодшими*** (Теодор о.Форостій); порівняння (X > , ніж Y): *Браття! Душа наша ще більше потребує ліків, **ніж тіло*** (митрополит В.Липківський); диз'юнкції (X або (чи) Y): *Хто з людей чи народів не переживав **більших або менших нещасть?***! (Теодор о.Форостій). Контрарні антоніми активно виконують функцію перетворення (Y → X (X → Y): *Ми, браття, у справі досягнення святости найбільше пам'ятатимемо слова Христа: **"Багато перших будуть останніми, а останні першими"*** (митрополит В.Липківський); охоплення всього касу предметів (і X, і Y; всі: і X, і Y (всі: X і Y); (всі) від X до Y): *Подивіться навколо себе,*

зверніться до свого минулого, подумайте про майбутнє – хіба не все від початку до кінця, від великого до малого даровано Богом для нашого блага (Патріарх Філарет (Денисенко).

Серед антонімів квазі-типу в обстеженому матеріалі зафіксовано кілька груп антолексем. Перша об'єднує лексеми, які хоч і мають контекстно-ситуативний характер, проте в релігійному середовищі через регулярне вживання сприймаються як протилежні й поза контекстом (*мир – меч*): *Чи могло небесне слово Христової науки мирно, спокійно прийматися людьми? Ні. Христос правдиво сказав: "Не мир прийшов я принести на Землю, а меч"* (Патріарх Філарет (Денисенко). До другої групи входять лексичні одиниці, антонімічність яких обмежена ситуацією й контекстом (*дикий – добрий, князь – жебрак, бідний чоловік – найвищий Суддя*): *Він [Христос] поставить всуміш князя біля жебрака, ученого біля неуча – бо там не буде різниці, там усі будуть рівні в очах Божих, бо він однаково буде всіх трактувати* (Теодор о.Форостій). Окреме місце займають антоніми на зразок *небо – земля, душа – тіло, Бог – диявол, рай – пекло*. Зарахування їх до розряду антолексем зумовлюється регулярним відтворенням у структурно виражених (X і У; не тільки X, а (але) й У; як X, так і У; X, а не У) та структурно не виражених опозиціях. Прикметною семантичною рисою антонімів (у тому числі й названих з вираженим релігійним маркуванням значення) у мові проповіді є прагматичний компонент значення, який займає сильні позиції та по-різному маніфестує себе: виступає самостійним макрокомпонентом семми, але пов'язаним з денотативним й актуалізує свої оцінні, емоційні, стилістичні семи (мікрокомпоненти) та входить оцінною семою до денотативного макрокомпонента семми.

Для антонімів у текстах проповідей (як і в позаконфесійному мовленні) типовими є відношення семантичного взаємовпливу та взаємодоповнення. Найактивніша взаємодія й функціональна трансформація спостерігається між комплементарними та контрарними антонімами, причому окресленим є й характерний для світського мовлення перехід контрарних антонімів до класу комплементарних (функція $Anti_1$), і типовіше для релігійного мовлення вживання комплементарних антонімів у функції контрарних (функція $Anti_2$). Названі типи взаємодії майже регулярно (за незначними винятками) представлені антонімами: *гарячий – холодний, літо – зима, бідний – багатий, зліва – справа, сьогодні – завтра, високий – низький, правда – брехня; життя – смерть, день – ніч, щастя – нещастя, небо – земля*.

Поряд з антонімами важливим семантико-стилістичним засобом мови православної проповіді є лексичні синоніми. Вони представлені групами семантичних (*правда, істина; Боголюдина, Страждалець, Суддя*), стилістичних синонімів (*лепта, частка; ветхий, старий*) та семантико-стилістичних синонімів (*милість, усепощення; прохання, благання*).

Домінантна роль у промовах відводиться семантичним синонімам, що зумовлюється завданням виразно представити денотати, які виступають об'єктом найпильнішої уваги промовця. Лексична синонімія репрезентується іменниками, прикметниками, дієсловами, лише зрідка в синонімічні відношення вступають прислівники. Майже всі семантичні синоніми мають більш чи менш виражену конотацію, яка детермінується сферою конфесійного мовлення й особливостями християнського світогляду.

Як і у світському мовленні, у проповіді синоніми виконують важливі функції уточнення, підсилення, заміщення, оцінки (позитивної чи негативної). Найтиповішими структурними типами їх репрезентації є X, Y, Z; X і Y; X=Y; X, або (тобто) Y: *Апостол Павло до нас промовляє слова останньої надії, слова останнього уповання на милість Божу і всепрощення* (єпископ Димитрій (Рудюк); *Найперші молитви всі були рідною мовою. Найперше говорили з Богом, цебто молилися Йому, тільки серцем чи душею, а в них мова тільки рідна!* (митрополит Іларіон (Огієнко).

Поширеним прийомом у проповіді є контактне вживання різностильових синонімів. Так, слова з нейтральною оцінкою мають здебільшого інформативний характер, вони менш впливові психологічно; слова з позитивною оцінкою залежно від денотатів, з якими пов'язуються, можуть виконувати роль схвалення, заохочення чи возвеличення; синоніми ж із негативно забарвленим змістом – роль осудження або попередження: *У моральному, суспільному й сімейному житті багато хто живе напоказ: усе показують, усе виставляють, про все трублять, усяку мізерну справу вихваляють* (Патріарх Філарет (Денисенко).

Поширеними у проповідях є синоніми з родо-видовими відношеннями. Перехід від гіпероніма до гіпонімів мотивується потребою одержання додаткової інформації та конкретизації позначуваного: *У кожного народу в його живій мові ховається найсвятіше: Його Віра, його серце, його душа, його культура, його філософія* (митрополит Іларіон (Огієнко).

У структурі церковних промов фіксуються також квазісиноніми контекстуального типу, які, незважаючи на тотожну референцію, позбавлені необхідної семантичної (сигніфікативної) подібності. Контекстуальні синоніми використовуються рідко, передусім тоді, коли треба поглибити експресію: *Святкові привіти "Христос рождається!", "Христос воскрес!" радісні тільки тоді, коли ми їх проказуємо своєю українською мовою. А сказані чужою мовою, вони порожні й холодні для нашої душі і серця* (митрополит Іларіон (Огієнко).

Важливим елементом смислової та стилістичної організації текстів проповідей є перифрази, під якими розуміються мовно-мовленнєві одиниці, що за значенням можуть

співвідноситися зі словом, словосполученням або реченням. Вони здебільшого є вторинними номінаціями осіб, предметів чи явищ з додатковою конотацією чи без неї, вказують на їх суттєві ознаки чи описують останні, мають спільні з ідентифікатором денотативні семи, характеризуються спектром стилістичних функцій. За значенням перифрастичні звороти українських православних проповідей поділяються на найменування **святих осіб** (*Отець небесний, Цар усесвіту, Найвище добро; Найідеальніший аскет, Найвищий пастир; Податель життя, Душа істини; вісники життя у гробі (ангели); Пресвітлий Рай (Діва Марія); приятелі Господні, благовісники Христової науки (апостоли); найменування людей (храм Божий (віруючий), парості від лози виноградної (християни), наш український геній (Т.Шевченко), земні ангели (діти); назви християнських культових атрибутів (зброя Христової віри (хрест), дорога до благодаті (заповіді), часи Церковної радості (свята); описові звороти релігійних свят, постів, днів тижня, пов'язаних із християнською історією (свято всіх свят (Великдень), мандрівка до Небесного Сіону (Великий Піст); найменування християнських чеснот (голос Божий у людині (совість), найщиріше золото християнства (любов); назви християнських пороків (головна перешкода в наближенні до Бога (гріх), джерело безвір'я (гордість); назви місць перебування кого-небудь, розташування чого-небудь (місце нашого призначення (Небо), країна нев'янучої краси (рай), долина сліз (Земля)).* Окремо слід виділити наскрізні перифрази до лексичного словосполучення “**українська мова**” (*основа духовного життя нації; мова того народу, із якого ми колись вийшли; основа нашої Церкви; вічний Голос наш Господній*).

Перифрази характеризуються складною семною і семемною будовою. Їм властиві такі семемні поєднання: Д1Д1 (*Син Божий, Мати Божя, охоронці душ*); Д1Д2 (*сім'я Господа (народи), прапор християнства (хрест)*); Д2Д2 (*справжній храм Божий (християнин)*); К1Д1 (Д1К1) (*корінь гріха (багатство) К1К1 (Світло від Світла, лоза виноградна)*).

Перифрастичні звороти мають неоднорідну зовнішньоструктурну організацію. Найчастіше вони утворюються за зразком таких моделей: “слово + слово”, “слово + лексичне словосполучення”, “лексичне словосполучення + лексичне словосполучення”. Лексичні заповнювачі цих моделей можуть бути маркованими, у результаті чого виникають моделі на зразок “слово-епітет + слово”, “лексичне словосполучення-перифраза + лексичне словосполучення-перифраза”.

Поряд із лексичними антонімами та синонімами значеннєво та функціонально виразними в мові проповіді є слова-полісеманти. Вони характеризуються регулярністю вияву тих самих значень слова, причому не тільки на рівні творів одного

священнослужителя. Це свідчить про важливість порушуваних проблем та цінність істин, які доносять до слухача. Лексеми з радіальним типом зв'язку значень (*пророцтво, проповідь, людський*) відзначаються функціональною активністю порівняно зі словами, що мають ланцюговий (*духовний, християнство*) чи ланцюгово-радіальний тип зв'язку значень (*чесний, служити, тіло, свобода, Пасха*).

Регулярний характер відтворення мають слова зі значеннями, що виникли на основі метафоричного та метонімічного переносу. Вони роблять висловлювання зрозумілим без надмірного навантаження на розум та емоції слухачів: *Гроби відкривались, і з них вийшли мерці, що ожили. А наші душі сплять мертвим сном у гробі духовної безтурботності* (Патріарх Філарет (Денисенко); *Що це за щастя – бути в Небі! Око людське ніколи такого гарного не бачило, вухо людське ніколи такого милого не чуло, серце ніколи такого приємного не зазнало, розум ніколи не збагнув, що Бог приготував для тих, що Його люблять!* (Кор. 2; 9) (Патріарх Філарет (Денисенко).

Важливим текстотвірним засобом є лексична сполучуваність. Вона відображає сферу семантичної взаємодії парадигматики і синтагматики та розглядається як форма прояву лексичного значення через посередництво сем компонентів значення, що визначається співвідношенням слова з іншими лексемами в тексті. Лексична сполучуваність знаходить вияв на синонімічному, антонімічному, полісемічному рівнях. Її властиві індивідуальна природа, у кожному окремому випадкові вживання вона має своє призначення. Для проповідника й віруючого, який слухає або читає проповідь, ступінь значущості лексичної сполучуваності неоднаковий. Наприклад, у мовленні священнослужителя особливості лексико-семантичної сполучуваності – це результат репрезентації тієї семіми, що матеріалізується у відповідній лексемі. Реципієнт найближче лексико-семантичне оточення слова має за основу розпізнавання семіми: *Коли ми звертаємось до Бога з благанням допомогти нам у тій чи іншій біді або зцілити хворобу за допомогою медицини чи безпосереднім Божим втручанням, нам треба мати євангельську віру – тверду й непохитну* (Патріарх Філарет (Денисенко).

У третьому розділі – *“Культова символіка та її семантико-функціональні особливості у структурі проповіді”* – характеризується семантико-функціональна природа культової символіки, подається класифікація, обґрунтовується значення фонові інформації та вертикального контексту для розуміння змісту символічного слова, встановлюються семантичні риси, які відрізняють світську символіку від культової, з'ясовується роль останньої у створенні емоційно-регулятивного ефекту культової взаємодії проповідника і віруючого.

Релігійна символіка в обстежуваних проповідях має регулярний характер репрезентації й послідовно представлена словами-символами таких груп: **символи – назви предметів, матеріалів** (*хрест, свічка, яйце, віск, дискос, рушник, ікона*); **символи – назви організацій** (*Церква, сім'я, монастир*); **символи – назви конкретних або узагальнених осіб релігійно-церковної чи світської історії** (*Ісус Христос, Богородиця, Каїн, Авель, Тарас Шевченко, Адам, Ной, Іван Хреститель*); **символи – назви фізіологічного стану, стану буття, стану вищого духовного задоволення** (*сон, смерть, життя, блаженство*); **символи – назви рідин** (*вода, кров, сльоза, роса*); **символи – назви страв** (*кутя*); **символи-назви продуктів харчування** (*паска, сіль, риба*); **символи – назви частин людського тіла і душі** (*рот, око, рука, серце, розум, почуття*); **символи – назви природних явищ** (*гроза, буря, зоря, райдуга, потоп*); **символи – фітоніми** (*тополя, калина, яблуня, вишня, виноградна лоза*); **символи – зооніми** (*ягня, бик, вів, свиня*); **символи – орнітоніми** (*голуб, орел*); **символи – назви частин простору** (*Небо, земля, безодня морська, верх-низ, шлях*); **символи – назви днів тижня** (*Великий понеділок, Великий вівторок, п'ятниця, субота*); **символи – назви свят** (*Різдво, Благовіщення, Великдень*); **символи – назви книг** (*Біблія, Апокаліпсис, Кобзар*). Сміслова структура символу розрахована на активну внутрішню роботу того, хто сприймає інформацію. Для того, щоб максимально точно ідентифікувати символічне значення вжитого проповідником слова, віруючий і промовець повинні володіти однаковою фоновою інформацією, що являє собою соціокультурні відомості та репрезентується одночасно з “горизонтальним” контекстом. Правильному розумінню значення символічного слова допомагає й вертикальний контекст – історико-філологічний контекст даного твору і його частин, представлений, як правило, цитатним мовленням. Вертикальним контекстом в аналізованих православних проповідях є Біблія, Закон Божий, молитовник, історія Української православної церкви, прозові та поетичні твори класиків української літератури, науково-публіцистичні статті.

У висновках узагальнюються результати проведеного комплексного дослідження семантико-функціональних особливостей слова в структурі української проповіді.

1. Сучасна українська православна проповідь – це результат багатовікової історії розвитку та вдосконалення форми й змісту творів церковно-релігійного красномовства, історії вироблення індивідуальних стилів проповідників, їх взаємодії й формування загальних вимог щодо мовного оформлення церковних промов.

2. Богословська термінологія в проповіді неоднорідна за походженням, структурою, характером реалізованого значення, функціональною активністю. Серед богословських термінів і термінологічних сполук фіксується одно- та багатозначні одиниці, причому

полісемантизм – це результат становлення терміносистеми й відображення конкретних фактів функціонування термінів. Оскільки проповідь репрезентує публіцистично-художній різновид конфесійного стилю, то богословські терміни й термінологічні сполуки, що використовуються в текстах православних проповідей, зазнають часткової або повної детермінологізації.

3. Лексико-семантична протилежність у церковних промовах представлена комплементарними, контрарними, векторними антонімами та антонімами-конверсивами. Найпродуктивнішу групу утворюють комплементарні антолексеми. Антонімам з контрарною протилежністю властива градуальність опозицій і відсутність директивності. В аналізованих текстах антонімічна градація представлена фрагментарно – крайніми членами або їхніми синонімічними дублетами, чи антонімом з мезонімом, найчастіше семантично найближчим до використаного антоніма. Векторні антоніми експлікуються у складі антосинтаксем і виступають смисловою домінантою висловлювання. Антоніми-конверсиви рідко фіксуються в контактній позиції. Типовим морфологічним засобом вираження лексичної антонімії є іменники, прикметники, дієслова, прислівники.

Члени антонімічних опозицій вступають у відношення об'єднання, протиставлення, порівняння, диз'юнкції, перетворення, охоплення всього класу предметів, які знаходять вияв у структурно виражених (X і Y ; то X , то Y ; не Y , а (але) X ; X , а не Y ; X , але Y ; $X >$, ніж Y ; X або (чи) Y ; $Y \rightarrow X$ ($X \rightarrow Y$); і X , і Y ; всі: і X , і Y (всі: X і Y); від X до Y) та структурно не виражених контекстах. Відповідне семантико-функціональне навантаження мають антоніми квазі-типу та антоніми з вираженим прагматичним елементом у структурі значення. Антоніми всіх класів наділені здатністю до функціональної трансформації.

4. З-поміж лексичних синонімів найактивніше заявляють про себе семантичні та стилістичні близькозначні лексеми, яким, як і у світському мовленні, властиві функції заміщення, уточнення, підсилення, оцінки. Органічним складником мови проповіді є синоніми з родо-видовими відношеннями та квазісиноніми контекстуального типу.

5. Перифрази як один із важливих складників смислової та стилістичної організації тексту вирізняються тематичною розмаїтістю. Вони представлені констатаційними перифрастичними зворотами, усталеними перифразами, складеними народними назвами, мають складну внутрішню будову і відзначаються поліфункціональністю зовнішньоструктурної організації.

6. Багатозначність у проповіді репрезентується лексемами з радіальним, ланцюговим та змішаним типом зв'язку значень. Активно функціонують слова з прямим номінативним і переносним значенням (метафоричним чи метонімічним). Вони сприяють увиразненню висловлювання й полегшують процес засвоєння релігійної інформації.

7. Лексична сполучуваність у проповіді характеризується важливими текстотвірними властивостями, вона, з одного боку, індивідуальна за своєю природою, а з другого – значуща щодо ідентифікації значень синонімічних, антонімічних та полісемічних лексем.

8. Слова-символи у сфері релігійного культу й у проповіді зокрема – це репрезентанти релігійних символів – одного з давніх здобутків людської підсвідомості, яка виявляється у створенні архетипів, що продукують символіку. Релігійна символіка має усталену природу, активно функціонує у творах усіх проповідників. У пропонованому дисертаційному дослідженні доведено, що максимальне сприйняття віруючими змісту слова-символу досягається тотожністю фонові інформації в слухача (читача) й промовця та існуванням вертикального контексту.

9. Усі вилучені лексичні засоби діють у проповіді сукупно, роблять її семантично й функціонально виразною, служать засобом творення індивідуального проповідницького стилю священнослужителя і сприяють особливому статусові проповіді в системі жанрів релігійно-церковного красномовства.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Павлова І.Г. Антоніми в системі стилістичних засобів морально-повчальних проповідей // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 2000. – Випуск 1. – С. 215-224.
2. Павлова І.Г. Терміни Воскресіння Христове, Пасха, Великдень у терміносистемі української мови (проблема семантичного аналізу) // Збірник наукових праць: Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Випуск 4-5 (12-13). – Серія "Філологічні науки". – Полтава, 2000. – С. 137-150.
3. Павлова І.Г. Лексика конфесійного стилю // Дивослово. – 2001. – № 1. – С. 15-24.
4. Павлова І.Г. Семантико-функціональні особливості перифраз у мові українських проповідей // Проблеми фонетики, функціональної граматики й лінгводидактики. Збірник наукових праць. – Полтава, 2003. – С. 26-43.
5. Павлова І.Г. Культова символіка та її семантико-функціональні особливості // Проблеми граматики, стилістики, лексикології, лінгвометодики. – Полтава, 2004. – С.26-47.
6. Павлова І.Г. Мовні засоби організації проповідей митрополита Іларіона "Навчаймо дітей своїх української мови!" // Християнство й українська мова. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К., 2000. – С.462-470.

АНОТАЦІЯ

Павлова І.Г. Слово як семантико-функціональна одиниця в структурі української проповіді. – Рукопис. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2005.

У дисертації вперше в українському мовознавстві системно й комплексно досліджено лексико-семантичну структуру церковних промов: виокремлено лексичні засоби, які є одним з найважливіших мовних засобів проповіді, передусім конфесійні терміни і термінологічні сполуки, та схарактеризовано їхні текстотвірні властивості, встановлено семантико-функціональні особливості лексичної антонімії, синонімії, полісемії, проаналізовано специфіку вияву загальномовних і контекстуальних синтагматичних зв'язків слова в мові проповідей, виявлено функціональні можливості перифраз, схарактеризовано їхню внутрішню будову і зовнішньоструктурну організацію, ідентифіковано найуживаніші в церковних промовах символи, з'ясовано їхню семантико-функціональну специфікацію й обґрунтовано значення фонові інформації та вертикального контексту для розуміння змісту символічного слова.

Ключові слова: лексико-семантичний варіант (ЛСВ), сема, семема, семантема, контекст, актуалізація значення, лексична сполучуваність, термінологічне значення, детермінологізація, символ, фонові інформація, вертикальний контекст.

АННОТАЦИЯ

Павлова И.Г. Слово как семантико-функциональная единица в структуре украинской проповеди. – Рукопись. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2005.

В диссертации исследуется лексико-семантическая организация церковных проповедей, устанавливается функциональная спецификация слова в их структуре. Анализируются текстообразующие свойства терминов и терминологических сочетаний как органических компонентов проповеди, определяются особенности и причины их детерминации. Установлено, что богословская терминология неоднородна по происхождению, семантической наполняемости, функциональной активности. Среди

богословских терминов и терминологических сочетаний фиксируются одно- и многозначные единицы, причем полисемантизм является результатом становления терминосистемы и отображения конкретных фактов функционирования терминов.

Характеризуются семантико-функциональные особенности лексических антонимов, синонимов, многозначных слов. Среди названных единиц наивысшая продуктивность свойственна лексическим антонимам, что обуславливается задачей проповедника склонять к вере или укреплять её путём сопоставления или противопоставления духовного и материального миров. Лексико-семантическая противоположность в церковных проповедях представлена комплементарными, контрарными, векторными антонимами, а также антонимами-конверсивами. Наиболее продуктивную группу образуют антонимы с комплементарным типом отношений, которые являются специализированным средством репрезентации противоположности в религиозно-церковной языковой среде. Антонимам с контрарной противоположностью свойственна градуальность оппозиций и отсутствие директивности. В проповедях антонимическая градация представлена фрагментарно — крайними членами, их синонимами или антонимом с мезонимом. Векторные антонимы функционируют в составе антосинтаксем и выступают смысловой доминантой высказывания. Антонимам-конверсивам контактная позиция практически не свойственна. Антолексемы вступают в отношения объединения, противопоставления, сравнения, дизъюнкции, превращения, охвата всего класса предметов, которые проявляются в структурно выраженных и структурно не выраженных контекстах. Определенную семантико-функциональную нагрузку имеют антонимы квази-типа, а также антонимы с выраженным прагматическим элементом в структуре значения.

В структуре проповеди высокой функциональной активностью наделены лексические синонимы, прежде всего семантические и стилистические, выполняющие функции замещения, уточнения, оценки, усиления значения. Фиксируются также синонимы с родо-видовыми отношениями и квазисинонимы контекстуального типа.

Многозначность представлена лексемами с радиальным, цепочечным и смешанным типом связи значений. К разряду функционально активных принадлежат лексемы с прямым номинативным и переносным значением, что способствует выразительности высказывания и упрощению процесса усвоения религиозной информации.

Устанавливаются функциональные особенности перифраз, исследуется их внутренняя и внешняя структура. Анализируются семантико-функциональные возможности лексической сочетаемости, которой свойственна индивидуальная природа и в каждом отдельном случае определенное назначение; уделяется особое внимание влиянию контекста на формирование и актуализацию значения слова. Исследуется обусловленность

выбора лексической единицы темой проповеди, аудиторией, общей культурой проповедника. С помощью языковых экспериментов объясняются дифференцированные свойства семемной иерархии, определяется реальная иерархия семем в структуре семантемы.

Характеризуются наиболее употребительные в проповеди слова-символы, определяется их семантико-функциональное предназначение, выясняются особенности влияния фоновой информации и вертикального контекста на восприятие содержания религиозных символов.

Ключевые слова: лексико-семантический вариант (ЛСВ), сема, семема, семантема, контекст, актуализация значения, лексическая сочетаемость, терминологическое значение, детерминологизация, символ, фоновая информация, вертикальный контекст.

SUMMARY

Pavlova I.H. Word as a semantic-functional unit in the structure of the Ukrainian sermon. – Manuscript. Dissertation for a Degree of Candidate of philological sciences by speciality 10.02.01. – The Ukrainian language. – Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2005.

The author investigates the lexical and semantic structure of church speeches: determines the lexical means, which are one of the main components of sermon units. In the focus of the author's attention is first of all confessional terms and terminological unities. The main objectives of the thesis are: to characterize the peculiarities of the terms in text building; to ascertain the semantic and functional features of lexical antonymy, synonymy, polysemy; to analyse the distinctive features of manifestations of general linguistic and contextual syntagmatic connections in sermon language; to discover the functional possibilities of paraphrases; to characterize their inner structure and outward structural organization; to identify the symbols which are predominantly used in church speeches and their semantic and functional specification; to motivate the role of background information and vertical context in understanding the substance of a symbolic word.

Key words: lexical-semantic variant, semantic components (seme, semema, semantema), context, lexical combinability, terminological meaning, determinologisation, symbol, background information, vertical context.